

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Н. КАРАЗІНА

РОМЕНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 94 (100) "097/099": 327

**РУСЬ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВІЗАНТІЇ
В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ X СТ.**

Спеціальність 07.00.02 – Всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Сорочан Сергій Борисович,
Харківський національний університет імені
В. Н. Каразіна, завідувач кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук
Майко Вадим Владиславович,
Кримський філіал Інституту археології НАН
України, заступник директора з наукової роботи

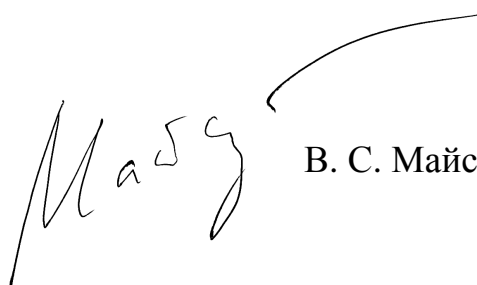
кандидат історичних наук
Гордієнко Дмитро Сергійович,
Інститут української археології та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН
України, старший науковий співробітник відділу
зарубіжних джерел з історії України

Захист відбудеться 13 березня о 16³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 64.051.10 в Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна за адресою: м. Харків, майдан Свободи, 4, ауд. V-58.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за адресою: м. Харків, майдан Свободи, 4.

Автореферат розіслано «_____» _____ 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. С. Майстренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Візантійська імперія, що досягла в X ст. апогею свого розвитку, заслужено вважається єдиним у ранньому середньовіччі носієм високоцивілізованого стилю державної та дипломатичної практики, безпосередньо похідного від стародавнього Риму. Імперія ромеїв мала масштабні зовнішньополітичні контакти, розвинену зовнішньополітичну доктрину і стратегію міжнародних відносин. Одним з інструментів зовнішніх зв'язків та впливу Візантії була правильно сповідувана християнська віра, унікальним носієм якої, на думку ромеїв, також виступав лише Другий Рим. Вже внаслідок цього ромейська держава мала ні з чим незрівнянний вплив на навколишні держави, зокрема у Східній Європі, яку більшість дослідників зараховують до візантійського / поствізантійського світу. Особливо важливо підкреслити значення візантійської зовнішньої політики та зовнішньополітичної стратегії для формування державних інститутів і міжнародних зв'язків Русі, яка тісно взаємодіяла з Імперією в усі часи свого існування. Без перебільшення переломним етапом візантійсько-руських відносин стала остання чверть X ст., – період, коли християнство, запозичене з Візантії, стало офіційною релігією в державі київського князя Володимира Святославича, а обидві держави перейшли від традиційної конфронтації до тісного союзу та співпраці на міжнародній арені.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених як зовнішньополітичним зв'язкам Візантії, так і окремим аспектам візантійсько-руських відносин останньої чверті X ст., основні проблеми зовнішньої політики Романії стосовно Русі все ще залишаються дискусійними, неповністю розкритими і зрозумілими в сучасній історичній науці. Переважна більшість дослідників пропонують швидше погляд на Візантію з Русі, ніж зворотний (і, як видається, іноді більш доцільний) погляд на Русь і навколишню «варварську» периферію з Імперії. Історіографічна розробленість проблеми Хрещення Русі, запровадження християнства наприкінці X ст. не лише дозволила виявити величезний фактичний матеріал, але й поставила дослідників у певну залежність від нього, а також багатьох гіпотетичних припущень, які трансформувалися згодом ледь чи не в аксіоми. Внаслідок цього залишаються невирішеними головні проблеми: обставини укладення візантійсько-руського союзу, форма, характер і зміст договору князя Володимира та василевса Василя II, хронологія візантійсько-руських відносин останньої чверті X ст., причини і хронологія війни в Південно-Західній Тавриці (Корсунського походу), місце і час хрещення київського князя, організація і структура Церкви на Русі на початку її становлення. Важливість вивчення зовнішньополітичних зв'язків Візантії та Русі цього часу, взаємного впливу на політику обох держав складно переоцінити. Широко обговорюваний в наукових і громадських колах «візантійський вибір» князя Володимира Святославича вплинув на подальший розвиток політичних структур, громадської думки, культури й ментальності Русі і наступних східнослов'янських держав. Значення вирішення цих питань зростає, якщо врахувати, що правління Василя II стало дійсно кульмінаційним пунктом розвитку зовнішньополітичної та військової могутності Візантії і багато в чому зумовило подальшу долю країни. Дослідження зв'язків

Візантії та Русі необхідно здійснювати в комплексі з вивченням внутрішніх проблем візантійської держави, її внутрішньополітичної кризи, що проявилася у збройних виступах узурпаторів (апостасіях) 976-979 і 987-989 рр. І хоча подробиці збройної боротьби узурпаторів проти Македонської династії не обійдені увагою фахівців, зв'язок і залежність подій і процесів у Візантії і на Русі ще належить уточнити.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в рамках комплексної наукової теми «Історія та археологія Причорномор'я і Середземномор'я в античну і середньовічну епохи», реєстраційний номер 0112U004750, шифр IST_4.

Метою дослідження є з'ясування ролі і місця Русі у зовнішній політиці Візантії останній чверті X ст., впливу політичних, дипломатичних, військових і релігійних контактів на історію обох держав. У рамках цієї мети можна виділити наступні науково-дослідницькі завдання:

- вивчити внутрішньополітичний стан візантійської держави в 976-989 рр. і його сприйняття сучасниками, розглянути дефініції, що використовуються в джерелах та історіографії для його характеристики;
- проаналізувати причини боротьби за владу між прихильниками апостатів Варди Скліра і Варди Фоки та Македонської династії, розкрити характер конфлікту;
- уточнити хронологічну послідовність і етапи подій 976-989 рр., час і обставини участі в них русів (русько-варязького корпусу);
- визначити передумови та причини війни Русі з Візантією в Південно-Західній Тавриці;
- дослідити хронологію походу русів на Корсунь, час облоги міста;
- розглянути подробиці облоги Херсона військом русів і чинники, що призвели до його захоплення;
- розкрити наслідки Корсунського походу для Візантії, Русі, Херсона і Таврики;
- реконструювати обставини укладення та зміст угоди князя Володимира Святославича з василевсом Василієм II;
- охарактеризувати шлюб князя Володимира і принцеси Анни в контексті матримоніальної політики Візантії та можливі політичні наслідки цього альянсу;
- визначити місце і час хрещення князя Володимира Святославича і киян;
- уточнити дані про храм хрещення князя русів в Херсоні;
- визначити роль Константинопольського патріархату в організації Церкви на Русі наприкінці X ст.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика Візантійської імперії.

Предмет дослідження – візантійсько-руські відносини останньої чверті X ст.

Хронологічні рамки дослідження визначаються моментом активізації та якісних змін у візантійсько-руських відносинах і охоплюють 976-996 рр. Нижня дата обумовлена початком збройної боротьби за владу у Візантійській імперії, що відобразилася на її зовнішній політиці і відносинах з Руссю. Верхній хронологічний рубіж пов'язаний з оформленням митрополії на Русі, остаточним введенням християнства як державної релігії.

Наукова новизна дисертації визначається проведенням комплексним аналізом військово-політичних, дипломатичних, релігійних зв'язків Візантії та Русі в останній чверті X ст. і виражається в наступному:

- запропоновано періодизацію громадянської війни у Візантії 976-989 рр.;
- встановлено дату Хрисопольської битви – березень 989 р.;
- визначено комплекс причин Корсунського походу, обумовленого прагненням правлячої верхівки русів до закріплення на Балтійсько-Чорноморському торговому шляху, отримання політичних і економічних переваг від Візантії в період її максимального послаблення, піддано критиці гіпотезу про підтримку Херсоном узурпаторів;
 - встановлено зв'язок між причинами і метою Корсунського походу у візії його сучасників та сприйняттям християнства в раннє середньовіччя через призму військової удачі і практичної вигоди від хрещення;
- запропоноване нове трактування «вогняних стовпів» в «Історії» Лева Диякона як проявів горіння газогідратів метану в Чорному морі, спростовані спроби датування облоги Херсона за допомогою цього явища;
- визначено орієнтовний час походу на Корсунь і його облоги русами – з червня-липня 987 до березня-квітня 988 рр.;
- встановлено співвідношення чисельності та складу війська русів та візантійських військ феми Херсон (1-1,5 000 херсонітів проти 5-6 000 русів);
- встановлено фактори, що призвели до здачі міста – наслідок його продовольчої та паливної блокади, а також недостатньої підготовки херсонітів до облоги в порушення приписів ромейської антиполіоркетики;
- висунута гіпотеза про тотожність Іжберна з Анастасом, різночитання в джерелах пояснюються християнським і язичницьким іменами варяга-херсоніта;
- визначено час і місце укладення угоди князя Володимира з василевсом Василієм II – не раніше літа 988 р., після завершення війни в Тавриці;
- запропонована дата вінчання князя Володимира та Анни Порфірогеніти на Пасху чи П'ятидесятницю 988 р.;
- встановлено, що хрещення князя Володимира відбулося на Пасху чи П'ятидесятницю 988 р., а хрещення киян – влітку, між 20 липня та 1 серпня 988 р.;
- затримка в організації митрополії на Русі пов'язується з вакантністю Константинопольської Патріаршої кафедри та порушенням церковних канонів під час призначення митрополита;
- уточнені відомості: про сприйняття ромеями апостасіїв Варди Скліра і Варди Фоки їх дефініції в джерелах та історіографії; роль Русі та військового корпусу русів під час боротьби з Вардою Фокою; храм хрещення Володимира в Херсоні на великій агорі; уточнено характеристику подій 976-989 рр. у Візантії як повномасштабної громадянської війни, що розвивалася в кілька етапів, викликаній протиріччям в соціальній структурі візантійського суспільства, його концептах влади і знатності

Науково-теоретичне і практичне значення роботи. Результати роботи можуть бути використані при підготовці узагальнюючих наукових праць, навчальних посібників з історії Візантії та Русі, загальних курсів та спецкурсів з історії Візантії, Русі, візантійсько-руських відносин, міжнародних відносин, історії Церкви, в

музейній справі, при археологічних дослідженнях на території Національного заповідника «Херсонес Таврійський».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дослідження були обговорені на засіданнях кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, представлені у вигляді доповідей на 27 всеукраїнських та міжнародних конференціях в Харкові, Києві, Черкасах, Одесі, Бахчисараї, Белгороді, Москві, Санкт-Петербурзі в 2008-2014 рр.: 61–66 Міжнародній науковій конференції «Каразінські читання» (Харків), XXX, XXXI, XXXII Всеросійських наукових конференціях «Курбатовські читання» (Санкт-Петербург, 2010-2012 рр.), X Читаннях пам'яті П. О. Каришковського (Одеса, 2013 р.), III Міжнародній науковій конференції «Відродження духовності у сучасному світі: взаємодія Церкви та освіти» (Харків, 2013), X Міжнародній науковій конференції «Церква-наука-суспільство: питання взаємодії» (Київ, 2013), Міжнародній конференції «XIII Кирило-Мефодіївські читання» (Харків, 2013), науковому семінарі «Класична та візантійська традиція» (Белгород, РФ, 2009–2012 рр.), конференції «Белгородський діалог»–2010, 2011 (Белгород, РФ), Міжнародному науковому форумі «Ломоносов» (Москва, РФ, 2010, 2011 рр.), III та IV Кондаковських читаннях (Белгород, 2010, 2013 рр.), VI Богданівських читаннях (Черкаси, 2011 р.), VIII, IX Міжнародній науковій конференції «Проблеми історії та археології України» (Харків, 2012, 2014 рр.), XX Всеросійській науковій сесії візантиністів РФ (Москва, 3–6.06. 2013 р.), II Бахчисарайських наукових читаннях пам'яті Є. В. Веймарна (Бахчисарай, 3–9.09. 2013 р.), Міжнародній конференції «Візантійська спадщина Русі-України» (Київ, 2014 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображені в 36 наукових працях, з них 9 фахових видань (7 видань ДАК України, 2 іноземних).

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів і висновків. Загальний обсяг роботи – 312 с., з них основного тексту – 204 с., список джерел та літератури (904 найменування) на 89 с., два додатки – 19 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** розкрита актуальність дослідження, визначено його зв'язок з науковими темами та програмами, сформульовано мету та завдання, окреслено предмет та об'єкт, хронологічні рамки роботи. Визначено наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, наведено дані про апробацію дослідження, публікації й структуру роботи.

Перший розділ – «Історіографія, джерела та методи дослідження» – присвячено аналізу основних дослідницьких концепцій, джерельної бази та використаних методів.

У **підрозділі 1.1. «Історіографія»** охарактеризовано стан наукової розробки проблеми у XVIII – на початку XXI ст. Вивчення візантійсько-руських відносин останньої чверті X ст. розпочалося з моменту становлення історичної науки. Перші узагальнюючі твори, що містили виклад подій, створені російськими істориками

доби Просвітництва та Романтизму В. М. Татіщевим, М. М. Щербатовим, І. М. Болтіним, М. В. Ломоносовим, М. М. Карамзіним.

Детальна розробка проблематики русько-візантійських відносин стала заслугою істориків-позитивістів. Одну з перших цілісних концепцій історії християнізації Русі створив преосв. Макарій (М. П. Булгаков). Критичне ставлення до літописної традиції характерне для Є. Є. Голубінського, котрий уперше відмовився від хронологічної та подієвої канви «Повісті временних літ». Дослідження В. Г. Васильєвського містять найбільш повний аналіз свідчень про руський союзний корпус у Візантії, в них наведено реконструкцію відносин Русі та Візантії в останній чверті X ст. Науковець висловив твердження про те, що захоплення «тавроскіфами» Херсона сталося після 7 квітня 989 р. Це припущення доповнив сходознавець-арабіст В. Р. Розен, котрий опублікував частковий російський переклад «Історії» Ях'ї Антіохійського. На думку В. Р. Розена, взяття Херсона князем Володимиром сталося у період між 7 квітня (дата появи «вогняного стовпа» Ях'ї, ототожненого з «вогняними стовпами» Лева Диякона) та 27 липня 989 р. (дата появи комети Галлея). Висновок вченого надалі був значно поширений серед дослідників. Зокрема, на доробок В. Г. Васильєвського – В. Р. Розена спирався Ф. І. Успенський, відтворюючи хронологічну послідовність подій під час Володимирового хрещення Русі.

Давньоруська письмова традиція була ретельно вивчена О. І. Соболевським, котрий приділив особливу увагу агіографічним пам'яткам про князя Володимира. Хрещення Володимира та Русі у відображенні давньоруських наративів зайняло значне місце у творчому доробку О. О. Шахматова, його реконструкції найдавніших літописних зводів. О. О. Шахматов дійшов висновку про існування окремої «Корсунської легенди», яка була внесена до Початкового літопису не раніше останньої чверті XI ст. М. С. Грушевський зазначив про наявність «глибокої політичної ідеї» у Володимира – введення Русі в коло інтересів візантійського світу.

У XIX – на початку XX ст. проводилися археологічні дослідження Херсонського городища, зокрема, агори, які стали систематичними з 1888 р. Особливе значення для реконструкції перипетій облоги Херсона мала праця військового інженера та археолога О. Л. Бертъє-Делагарда.

XX ст. характеризувалося протистоянням марксистської та неопозитивістської парадигм у царині візантиністики й славістики. Марксистська методологія досліджень домінувала в науці СРСР, у котрій розробка «реакційної» візантиністичної проблематики повністю відродилася лише після Другої Світової війни. У радянській візантиністиці русько-візантійськими студіями кінця X ст. займались М. В. Левченко, Г. Г. Літаврін; цінні джерелознавчі дослідження окремих аспектів залишили М. Я. Сюзюмов, О. П. Каждан. О. П. Каждану належать ґрунтовні праці з просопографії візантійської знаті та соціальної історії Імперії.

В роботах радянського періоду з історії Русі візантійський вектор політики князя Володимира звичайно розглядався у контексті його двох «релігійних реформ» – язичницької та християнської. Тематика відносин з Візантією під час хрещення Русі знайшла відображення у дослідженнях Б. Д. Грекова, В. В. Мавродіна, Б. О. Рибаківа, М. Ю. Брайчевського, П. П. Толочка.

Цінні праці з окремих аспектів русько-візантійських відносин, історії Церкви належать бельгійському історикові Е. Онігманну, французьким візантиністам В. Лорану, В. Грюмелю, А. Грегуару. Англійський дослідник Д. Оболенський створив загальновізантійську концепцію «Візантійської співдружності націй», до якої входила і Русь з часів Володимирового хрещення. Ґрунтовні дослідження з історії русько-візантійських відносин, історії Церкви на Русі належать польському медієвісту А. Поппе. У роботі «Політичний фон хрещення Русі» А. Поппе висунув оригінальну гіпотезу про підтримку херсонітами апостасію Варди Фоки та союзницькі дії київського князя у Південно-Західній Тавриці. Ряд дослідників (В. Водов, Л. Мюллер, Г. Подскальські, М. Арранц) підтримали гіпотезу А. Поппе, інші ж, як-от Д. Оболенський, виступили рішучими опонентами.

Дослідження русько-візантійських відносин набувають особливого розмаху під час підготовки і проведення тисячолітнього ювілею Хрещення Русі у 1988 р. Серед фахівців проблеми слід назвати І. І. Шевченка, О. Прицака, А. Г. Кузьміна, О. М. Рапова, О. Б. Головка, І. С. Чичурова, М. Ф. Котляра, А. Л. Пономарьова, М. І. Серікова та ін. Нині розробкою проблем, пов'язаних з християнізацією Русі, її міжнародною політикою, роллю Візантії у Східній Європі займаються П. П. Толочко, В. Я. Петрухін, О. В. Назаренко, С. А. Іванов, В. М. Ричка, Н. І. Мілютенко, Дж. Шепард та інші спеціалісти. Праці з історії та археології візантійського Херсона створили А. Л. Якобсон, Н. М. Богданова, А. І. Романчук, С. Б. Сорочан, А. В. Сазанов, В. В. Хапаєв. Дослідженням історичної топографії Херсона займалися С. О. Беляєв, С. Б. Сорочан.

У **підрозділі 1.2. «Джерела»** охарактеризовані основні типи та види джерел. Джерельну базу дослідження складають три типи джерел: письмові, речові та зображальні. Серед письмових джерел можна розрізнити наративні та документальні. До наративних відносяться візантійські «історії» та хроніки, житія; давньоруські літописи, житія святих, похвальні слова, агіографічні сказання, богословські твори; арабські історичні й природничі твори; вірменські історичні твори; західноєвропейські латиномовні хроніки та житія; ісландські королівські саги. Серед документальних джерел списки єпархій Константинопольського патріархату, тексти візантійсько-руських договорів, відомі з Повісті временних літ.

Серед візантійських джерел слід виділити «Історію» Лева Диякона, сучасника подій кінця X ст. Це джерело зберегло єдине у візантійській традиції повідомлення про захоплення Херсона «тавроскіфами». Свідчення про шлюбний союз князя Володимира й принцеси Анни та участь русів в апостасії 987–989 рр. містяться у більш пізніх «Синописі» Іоанна Скілиці та «Короткій історії» Іоанна Зонари. Про «тавроскіфів» під час битви під Авідосом повідомляє і «Хронографія» Михаїла Пселла. Інформацію про хрещення русів містить «Анонім Бандурі» та «Малі візантійські хроніки». Візантійська зовнішньополітична доктрина найбільш повно відобразилася у трактатах, приписуваних Константину VII Багрянородному – «Про управління імперією», а також «Про церемонії візантійського двору». Окремі цінні свідчення містять пам'ятки агіографії (Синаксар Константинопольської Церкви, Життя Свв. Стефана Сурозького, Василя Нового та Георгія Амастридського), списки єпископій, євхології, військові трактати, нормативно-правові та літературні пам'ятки.

Серед давньоруських пам'яток першорядне значення має Начальний літопис (Повість временних літ, Новгородський перший літопис молодшого зведення) та більш пізні літописні зводи XV–XVI ст. У складі Начального літопису зберігся найбільш детальний наратив про обставини хрещення князя Володимира й Русі після походу на Корсунь, названий, услід за О. О. Шахматовим, «Корсунською легендою». Ця оповідь, згідно з О. О. Гіппіусом, з'явилася не раніше 60-х рр. XI ст. Більшість спеціалістів визнають її штучне залучення в літопис, проте подробиці облоги Корсуня, корсунської топографії видаються достовірними.

Важливим джерелом є богословський трактат Іларіона «Слово про закон та благодать», у рамках якого збереглася «Похвала князеві Володимиру». Текст Іларіона – найбільш раннє свідчення з-поміж давньоруських джерел (перша половина XI ст.), проте в ньому немає точних фактичних даних щодо обставин візантійсько-руських відносин під час хрещення Русі. Одним із найдавніших джерел вважається також «Пам'ять і похвала князеві Володимиру» Іакова Мніха, у складі якої містяться «літописні примітки», що передають унікальну інформацію з давньоруської історії X ст. Видається, що в пам'ятці застосовано прийнятий у візантійській практиці відлік по «царським рокам» (рокам правління князя). Хронологічні дані «приміток» суперечливі унаслідок використання різних джерел укладачем «Пам'яті й похвали».

Цінну інформацію містить комплекс Житій Володимира різних видів та редакцій. Так, «Звичайне житіє» зберегло дані про тривалість облоги Корсуня, хрещення киян у Почайні. Легендарне житіє (Житіє особливого складу) повідомляє ряд подробиць Корсунського походу та облоги. Свідчення про хрещення Русі містяться і в пам'ятках Борисоглібського циклу (Читання про Свв. Бориса і Гліба, Анонімне Сказання).

Арабська письмова традиція представлена «Історією» Ях'ї Антіохійського, «Продовженням історії Ібн Міскавейха» Абу Шуджі ар-Рудраварі, даними дипломатичного посібника аль-Калкашанді, пізнішими історичними творами Ібн ал-Асіра та ал-Мекіна. Важливим свідченням сучасника є «Всесвітня історія» вірменського історика Степаноса Таронці.

Серед латиномовних текстів першорядну вагу мають «Хроніка» Тітмара Мерзебурзького, «Хроніка» Адемара та «Житіє блаженного Ромуальда» Петра Даміані. Легендарна інформація про хрещення Русі міститься в деяких редакціях Саги про Олава Трюггвасона.

Інші типи джерел представлені пам'ятками сфрагістики (корпус печаток «архіву» візантійського Херсона), нумізматичними (херсоно-візантійські монети, «златники» та «сребреники» Володимира Святославича), зображальними (мініатюри «Синопису» Скілиці та Радзивілівського літопису), археологічними джерелами.

Підрозділ 1.3. «Методологія та методи дослідження» розкриває основні загальнонаукові та спеціально історичні методи, застосовані в роботі. Традиційне для історіографії вивчення воєн, політичних і дипломатичних контактів з основним нахилом на фактографічну історію, в дусі методології позитивізму, не завжди дозволяє пояснити причинно-наслідкові зв'язки подій, мотивацію дій сторін і відображення цих дій у збережених джерелах. Зважаючи на це, видається необхідним застосування історико-антропологічного підходу, досі нечасто

застосовуваного у царині візантійсько-руських студій. Виправданим є і помітний в сучасних працях курс на поглиблене джерелознавче прочитання писемних пам'яток, дослідження тексту за допомогою не тільки усталених прийомів зовнішньої і внутрішньої критики, а й семіотичного, структурного інструментарію. Методологія дослідження передбачає синтез загальнофілософських, загальнонаукових, спеціальних історичних, конкретно-проблемних методів, визначається основними принципами історичної науки – історизму, системності та об'єктивності. Використовувалися фундаментальні загальнонаукові методи (історичний, логічний, абстрагування, конкретизація), і, як засоби їх реалізації, методи порівняння, узагальнення, аналогії, аналізу, синтезу, індукції та дедукції, історико-порівняльний, історико-генетичний, історико-типологічний методи.

Другий розділ – «Боротьба за владу у Візантії 976–989 рр. і «тавроскіфи» – присвячено розгляду внутрішньополітичного становища Візантійської імперії в останній чверті X ст., апостасій Варди Скліра та Варди Фоки у зв'язку з зовнішньою політикою Імперії та ролі русів у цих подіях. Зміни у зовнішній політиці Візантії по відношенню до Русі були частково зумовлені внутрішньополітичним становищем візантійської держави в епоху правління Василя II. У 976-989 рр. візантійське суспільство і держава переживали глибоку внутрішньополітичну кризу, пов'язану із збройною боротьбою за владу між силами Македонської династії і прихильниками знатних родів Склірів та Фок.

У підрозділі 2.1. «Дефініції та сприйняття сучасниками подій 976–989 рр.» йдеться про термінологію джерел та історіографії щодо збройного протистояння між прихильниками Македонської династії та військовою знаттю малоазійських фем. Серед спеціалістів поширені наступні визначення суті збройної боротьби: «повстання», «заколот», «громадянські війни». У джерелах зустрічаються терміни «ἡ ἀπόστασις» – повстання, заколот; «ἡ ἀποστασία» – заколот, відступництво від Бога; «ἡ ἐναλλαγή τῶν πραγμάτων» – політичний переворот; «ὁ νεωτερισμός» – заколот; «ἡ συνωμοσία» – змова; «ὁ ἐμφύλιος πόλεμος» або «ἡ ἐμφύλιος στάσις» – громадянська (міжусобна) війна. Останнє визначення видається найбільш доречним. Візантійці вважали, що устрій земної влади відображає небесну ієрархію, тому замах на владу василевса, узурпація влади є порушенням основ і Божого, і людського порядку. Відповідно до II титулу «Ісагоги», василевс зобов'язаний творити добро, захищати Святе Письмо і світські закони, а також сповідувати православну віру, отже, заколот проти злочинного правителя або еретика не засуджувався. Видається, що в 976–989 рр. збройний заколот переріс у громадянську війну, що характеризувалася крайнім загостренням боротьби, втручанням іноземних держав. Вживання терміну «апостасій / апостасія» видається також доцільним, оскільки дозволяє підкреслити особливості сприйняття протистояння візантійцями.

У підрозділі 2.2. «Апостасії 976–989 рр.: причини і характер» визначені основні передумови та причини громадянської війни у Візантії, розкрита сутність протистояння. Конфлікт стався внаслідок протиріч в соціальній структурі візантійської держави, що характеризувалася крайнім централізмом і необмеженістю влади василевса одночасно з легкою можливістю і прийнятністю

ідеї державного перевороту, великою роллю армії і військових чинів поряд з бюрократизацією, відносною соціальною мобільністю суспільства та початком формування аристократії як особливого, корпоративно і ідейно згуртованого, стану. Разом з тим не знаходить підтвердження погляд на події 976-979 і 987-989 рр. як прояву сепаратизму місцевої фемної знаті або антагоністичної боротьби між двома протилежними угрупованнями, столичним чиновництвом та військовою аристократією. Боротьба велася не проти центральної влади, а за участь в ній.

Підрозділ 2.3. «Апостасії 976–989 рр.: послідовність подій» розкриває перебіг боротьби за владу у Візантії та обставини участі русів у цих подіях. Громадянську війну 976-989 рр. доцільно розділити на кілька етапів: 1) 976-979 рр. – початок громадянської війни (перший апостасій Варди Скліра); 2) 979-986 рр. – етап політичного протистояння, підготовки нового збройного конфлікту; 3) грудень 986 р. – серпень / вересень 987 р. – новий виток збройної боротьби, тимчасова консолідація сил Склірів і Фок; 4) серпень / вересень 987 р. – 13 квітня 989 р. – кульмінація громадянської війни (апостасій Варди Фоки); 5) квітень-жовтень 989 р. – згасання громадянської війни, поразка прихильників військової знаті. На ключовому етапі протистояння вирішальну роль у розгромі військ узурпатора Варди Фоки зіграли війська русів, що прибули на допомогу Василю II в результаті угоди між василевсом і київським князем. Проведене дослідження дозволило уточнити хронологію битви під Хрисополем – першого військового зіткнення, в якому брав участь «русько-варязький корпус», направлений Володимиром Святославичем. Порівняння даних джерел дозволило встановити, що найбільш вірогідним часом Хрисопольської битви є березень 989 р. (на відміну від поширеного в історіографії датування літа 988 р.). Свідчення наративів дозволяють стверджувати, що проміжок часу між битвами під Хрисополем та Авідосом (остання відбулася 13 квітня 989 р.) не був значним. З порівняння даних Ях'ї Антіохійського із свідченням Лева Диякона та Степаноса Таронці випливає те, що битва під Хрисополем сталася невдовзі перед Авідоською. Степанос Таронці датує Хрисопольську битву 437 р. вірменського літочислення (24 березня 988 – 23 березня 989 р.), в той час як битва під Авідосом сталася на початку 438 р., «коли стояв ще весінній час». Слова вірменського історика дозволяють відносити перший військовий конфлікт за участю русів до кінця 437 р. (початку березня 989 р.). Ця дата становить *terminus ante quem* укладання угоди Візантії та Русі і утворення їх військово-політичного союзу. Проте є підстави вважати, що контакти двох держав були інтенсифіковані ще раніше. Ескуріальний тактикон фіксує дані про етерію піхотинців у складі візантійської армії (979–980 рр.), у яких більшість дослідників бачать саме русів. Якщо вірні відомості Никонівського літопису про візантійське посольство до Ярополка Святославича в 979 р., не можна виключити певний зв'язок цього посольства з необхідністю залучення військових сил русів до збройної боротьби у Візантії.

Третій розділ «Війна Русі з Візантією у Південно-Західній Тавриці» присвячений комплексному вивченню Корсунського походу Володимира Святославича.

Підрозділ 3.1. «Причини військового конфлікту» розкриває передумови та причини Корсунського походу, а також сприйняття сучасниками цього конфлікту. Видається, що Корсунський похід був обумовлений прагненням правлячої верхівки

русів підтвердити і посилити політичні, дипломатичні, торговельні переваги у відносинах з Візантією шляхом силового тиску в момент максимального послаблення держави ромеїв. Як і попередні військові акції київських князів, похід Володимира в Таврику був покликаний закріпити провідну роль русів на транзитному Балтійсько-Чорноморському маршруті «з Варяг у Греки». У той же час не є обґрунтованими гіпотези про намір приєднання територій Херсона і «Клімата» до Русі, оскільки їх анексія не відповідала можливостям та потребам давньоруської держави. Не дістає підтвердження у джерелах і точка зору про підтримку херсонітами узурпатора Варди Фоки, отже, не є вірною інтерпретація походу як виконання київським князем своїх союзницьких обов'язків. Невипадково у свідомості руських сучасників похід на Корсунь виявився пов'язаним з найважливішою релігійною реформою – запровадженням християнства як державної релігії Русі. Переможне завершення походу і взяття Корсуня не лише дозволило досягти намічених політичних, економічних, дипломатичних цілей, але й знаменувало успішність заступництва нового християнського Бога, що було важливим для християнізації язичницького соціуму.

У підрозділі 3.2. «Хронологія Корсунського походу» висвітлюється хронологічна послідовність подій війни русів та візантійців у Південно-Західній Тавриці, акцентовано увагу на ключовому аспекті хронології русько-візантійських відносин цього періоду – часі та обставинах переходу від військового конфлікту до союзницьких відносин та угоди між державами. Хронологічні вказівки Начального літопису («Повісті про хрещення Володимира»), що з'явилися не раніше 60-х рр. XI ст., визнані недостовірними, услід за більшістю дослідників. Аналіз хронологічних даних «Пам'яті і похвали князеві Володимиру» Іакова Мніха дозволив прийти до висновку, що час хрещення князя у пам'ятці визначається періодом червня 987 – червня 988 рр. (при розрахунку за фактичними роками правління) або 6495 вересневим роком (візантійський календарний стиль відліку років правління). Дати «Читання про Свв. Бориса та Гліба», а також Житій Володимира, в свою чергу, потребують верифікації. Вивчення повідомлення Лева Диякона про захоплення «тавроскіфами» Херсона (розділ X, 10) дозволило встановити, що текст не дає можливості точно датувати Корсунський похід, а поширений висновок про взяття Корсуня в період між 7 квітня та 27 липня 989 р., заснований на ототожненні «вогняних стовпів» Лева Диякона та Ях'ї Антіохійського, не є вірним. Не можна погодитися і з іншим *terminus ante quem* – 16 грудня 988 р., встановленим А. Л. Пономарьовим та Н. І. Серіковим за інформацією китайських джерел про «полярне сяйво». Потребує корекції інтерпретація сутності природного явища, зафіксованого Левом Дияконом: «вогняні стовпи» можуть бути не полярним сяйвом, яке трапляється у край рідко у чорноморських широтах, а наслідком горіння газових факелів – гідратів метану. Візантійські автори (Іоанн Скілиця та Іоанн Зонара) свідчать, що споріднення василевса Василя II з київським князем передувало одержанню військової підтримки русів. В той же час в джерелах немає свідчень про те, що переговори з «царем русів» почалися вже в 987 р., як тільки Варда Скпір (і пізніше Варда Фока) рушили на захоплення імператорської влади. Більш імовірним є укладення візантійсько-руської угоди в 988 р., після того, як війська Фоки підійшли до Дорилея та Хрисополя навпроти імперської столиці. Корсунська

кампанія, як видається, завершилася до оформлення русько-візантійського договору та відправлення «тавроскіфів» на допомогу василевсові. Прибуття війська русів у Візантію сталося не пізніше літа-осені 988 р.: вони брали участь у Хрисопольській битві Василя II з військом патрикія Дельфіни (березень 989 р.).

Військові дії почалися згаданим в «Пам'яті і похвалі» походом до порогів, який доцільно датувати 987 р. Похід до порогів був необхідною умовою для подальшого просування вглиб Таврики. Удар по печенігах в районі порогів з метою захисту тилу виглядає логічним кроком. Дані Житій Володимира дозволяють стверджувати, що облога тривала від шести до дев'яти місяців. Враховуючи факт прибуття військового корпусу русів у Візантію не пізніше літа-осені 988 р. (до завершення навігаційного сезону у жовтні 988 р.), визначаємо, що Херсон був захоплений до літа 988 р. Видається, що облога Херсона почалася в червні-липні 987 р., закінчилася взяттям міста в березні наступного, 988 р. У критичний момент боротьби за владу і внутрішньої війни імперія не знайшла сил для підтримки своїх володінь у Криму, на що сподівалися херсоніти, довго не бажаючи здавати місто. До весни 988 р. становище Василя II загострилося настільки, що він зважився на переговори з озброєним ворогом. Князь погодився прийняти християнство в захопленому місті, очевидно, будучи вже внутрішньо і обрядово готовим до цього. Союз, укладений навесні-влітку 988 р., виявився вигідним для обох сторін – Василь II отримав військову допомогу і дружню Русь, Володимир за допомогою вигідного шлюбу зміцнив своє власне становище у владі, підвищив міжнародний статус держави Рюриковичів.

Немає підстав для висновку про порушення угоди або затримку з візантійської сторони. Зволікати з виконанням взятих зобов'язань було не в інтересах правлячих василевсів, які стурбувалися швидким відправленням своєї сестри в Херсон. Необхідно врахувати, що спішна морська подорож з Константинополя в Херсон не займала більше двох тижнів (зазвичай 10–11 днів). Після хрещення і одруження в Херсоні в квітні-травні 988 р. князь і його наречена відправилися на Русь, де приступили до виконання своєї частини угоди. Збір досить великого контингенту варягів, очевидно, зайняв значно більше часу, і військова допомога прибула до Візантії вже до вересня-жовтня 988 р.

У підрозділі 3.3. «Облога Херсона та її наслідки» висвітлюються питання структури та чисельності війська русів та візантійців під час війни у Тавриці, обставини облоги та фактори, що сприяли перемозі князя Володимира, розкриваються наслідки Корсунського походу для Візантії, Русі і Таврики.

Тривала облога Херсона та загрози взяти Царгород у разі відмови підтверджують, що Володимир мав у своєму розпорядженні досить численні сили. У всякому разі, сили, задіяні при облозі, мусили бути порівнянними з чисельністю посланого до Візантії шеститисячного корпусу. До того ж, Володимир міг знати кількість оборонців міста і повинен був врахувати їх співвідношення з штурмуючими, яке зазвичай становило як мінімум 1 : 3. Якщо на 1000 херсонітів, здатних до оборони міста, доводилося 5-6 000 наступаючих, цього було цілком достатньо для успіху. У складі війська русів знаходилися дружина Володимира, полк варягів та ополчення. В умовах нападу ворога стратег Херсона повинен був

мобілізувати все боєздатне населення, після чого його сили могли вирости до 1-1,5 000 воїнів, враховуючи загальну кількість жителів міста не більше 6-7 тисяч осіб.

Як видається, флот з декількох сот лодій з екіпажем в п'ять-шість тисяч воїнів зайшов у води Стрілецької бухти; головні сили розташувалися неподалік, у таборі в 200-250 м навпроти західної ділянки оборонної стіни. Погодимося з дослідниками в тому, що насипання «приспи» відбувалося в незахищених протейхізною ділянках, можливо, між I і II вежами. Спроби штурму, ймовірно, відбувалися в районі V-VI куртин. Складно допустити дії русів в південному секторі оборони, де їх спроби штурму були б приречені на невдачу внаслідок потужних стін Цитаделі, протейхізми і складного рельєфу, котрі надавали перевагу херсонітам. Факторами, що працювали проти херсонітів, були час, голод і спрага, а також загальна військово-політична ситуація в Візантії, яка не дозволила своєчасно послати військову допомогу.

Приготування до облоги не проводилися або не були завершені в повній мірі, оскільки продукти до міста доводилося доставляти вже під час бойових дій; до того ж припинення подачі води з водогону не могло відразу призвести до серйозних наслідків, якщо городяни мали достатні запаси води в цистернах і колодязях. На заключному етапі облоги руси перекопали лінію міського водогону і припинили постачання продовольства «шляхом земляним». «Земляний шлях» являв собою дорогу, що вела з південного сходу, від замиського храму Богородиці Влахернської, до воріт периболу, яку руси поставили під контроль, перекопавши і, можливо, поставивши загородження.

Узгодження відомостей джерел про подробиці військових дій дозволило висунути гіпотезу про подвійне, язичницьке та християнське, ім'я прихильника київського князя – Іжберн та Анастас. Співіснування язичницьких та християнських імен характерне для антропонімікону як Скандинавії, так і Давньої Русі. Анастас Корсунянин (він же Іжберн) належав до скандинавів, які проживали в Херсоні. Своім одноплемінникам він був відомий під скандинавським ім'ям; так само він фігурував і в середовищі варягів Володимира після переходу на бік князя русів. Християнське ім'я стало актуальним з часу діяльності херсоніта у храмі Богородиці в Києві.

Капітуляція міста сталася після вичерпання його продовольчих та інших ресурсів, внаслідок чого Херсон був зданий на милість переможцям. Можна вважати, що об'єкти на заході і півночі міста (в районі Західної базиліки, тетраконха № 47 біля Західних воріт, базилік 1932 і 1935 рр., Північної базиліки) постраждали внаслідок військових дій русів. Ключовим аргументом служать монетні комплекси в шарі руйнування, вивчення яких дозволило дослідникам віднести їх до періоду правління Василя II і, більш детально, до кінця X ст. (монети типу «Василій-деспот»). Проте тотального руйнування і пожежі в місті не сталося.

Джерела не повідомляють про тривалу присутність русів в Південно-Західній Тавриці або її анексію; гіпотеза про тимчасове приєднання Корсуня до Русі суперечить всім наявним даним. Немає сумнівів у тому, що місто знову стало частиною Романії відразу ж після відходу війська «архонта росів». Більш важливим результатом походу стали політичні домовленості сторін, що призвели до оформлення військового союзу двох держав та остаточного утвердження

християнства у Східній Європі. Військовий тиск Володимира посилив і без того безвихідне становище василевсів ромеїв, зробивши можливими немислимі раніше політичні та матримоніальні поступки.

Розділ четвертий «Русь у візантійській дипломатії останньої чверті X ст.» розкриває зовнішньополітичні контакти Візантії та Русі цього періоду.

У підрозділі **4.1. «Угода Василя II з Володимиром Святославичем у контексті візантійсько-руських договорів X ст.»** висвітлюються час та обставини укладення угоди про військову допомогу та матримоніальний союз Русі та Візантії, реконструйовано зміст угоди, порушується проблема її письмової фіксації та аналогій з попередніми договорами 911, 944, 971 рр.

Ключове завдання правлячої еліти русів під час перемовин з Візантією полягало в легітимізації свого становища, закріпленні здобутих силою зброї торгових та юридичних переваг; візантійці прагнули якщо не підпорядкувати північних «варварів», то умиротворити їх, перетворити з ворогів на союзників з максимальною користю для вирішення військових і політичних цілей Другого Риму. Протягом усього X ст. візантійці зберігали зацікавленість у військовій силі русів, широко застосовуючи їх в операціях на різних театрах військових дій. Розгляд статей договорів 911 та 944 рр., які стосуються найму на військову службу, дозволяє простежити їх еволюцію в бік все більш тісної співпраці сторін. Кризова ситуація, що склалася в умовах громадянської війни, ще більш загострила потребу візантійського уряду у військових послугах північних варварів, змусила піти на безпрецедентні поступки в ході розпочатої війни з ними. На відміну від попередніх угод, договір василевса Василя II з князем Володимиром був укладений за візантійською ініціативою після збройної агресії колишніх союзників.

Видається, що стимулом для початку переговорів стало наближення сил Варди Фоки до Дорилея і Хрисополя, в безпосередній близькості від столиці Імперії. Швидше за все, посланці імператора прибули морським шляхом. Навігаційний сезон в Чорному морі тривав з березня по жовтень, і малоімовірно, щоб дипломатична місія вирушила на Русь пізньої осені або взимку 987/988 рр. Союз двох держав, що супроводжувався шлюбом Володимира Святославича та Анни, вірогідно, був укладений саме в Херсоні, безпосередньо після його захоплення русами, не пізніше літа-осені 988 р. Певно, угода була оформлена безпосередньо після взяття Херсона, в травні-червні 988 р. За умовами угоди, київський князь надавав у розпорядження візантійців озброєний корпус піхотинців, який згодом (в 1000 р.) становив шість тисяч осіб, приймав хрещення і погоджувався на запровадження християнства як державної релігії. Можливо, порушувалося питання про створення Руської митрополії у складі Константинопольського патріархату. Ромеї погоджувалися на укладення шлюбу порфірородної Анни з Володимиром Святославичем та повинні були надати кадри та матеріальні цінності для потреб новоствореної церковної організації. Частина з них увійшла у військову здобич русів і була вивезена ними з Херсона. Можна припустити, що особливе місце займала проблема феми Херсон: руси повертали місто до складу імперії, і, не виключено, зобов'язалися охороняти інтереси ромеїв в Причорномор'ї (про це свідчить експедиція Варди Монга та Сфенга у Хазарію 1016 р.). На відміну від попередніх договорів, текст даної угоди не зберігся, проте її письмова фіксація є вірогідною.

Підрозділ 4. 2. «Шлюб князя Володимира та Анни Порфірогеніти в історії візантійської дипломатії» порушує проблему обставин матримоніального союзу держав, а також можливі політичні наслідки шлюбу. Вінчання Володимира й Анни відбулося відразу після хрещення князя та оформлення нової візантійсько-руської угоди, в Херсоні навесні або влітку 988 р. Тільки після укладення шлюбу стала можливою військова допомога русів Македонській династії, в чому одностайні арабські та візантійські джерела. Хрещення та шлюб мали супроводжуватися присвоєнням Володимирі візантійського придворного титулу та означали зарахування «архонта росів» до ієрархії правителів візантійського світу. Проте не знаходить підтримки точка зору про масштабну політичну реформу на Русі за візантійським зразком. Укладений під тиском гострих політичних обставин, шлюб Володимира та Анни не лише вплинув на результат збройного протиборства легітимних василевсів з претендуючими на владу представниками військової знаті, а й змінив розстановку сил на міжнародній арені, безсумнівно вплинувши на християнізацію і зовнішньополітичне становище держави Рюриковичів.

Розділ п'ятий «Візантія та хрещення Русі наприкінці X ст.» розкриває подробиці особистого навернення Володимира Святославича до християнства, роль Візантії у християнізації давньоруської держави та оформлення церковної організації.

У підрозділі 5.1. «Хрещення Володимира: «київська» та «корсунська» версії» досліджується проблема місця та часу прийняття князем християнства, послідовності здійснення таїнства. Аналізується ставлення сучасників і нащадків до цієї події, оформлення «Корсунської» та «Київської легенд» та проблема їх достовірності.

Дані більшості джерел та логіка сприйняття язичниками християнства в епоху раннього середньовіччя дає підстави віддати перевагу в історичній реконструкції саме «Корсунській легенді», незважаючи на її очевидне ідейне підґрунтя, у порівнянні з альтернативними версіями («Київською легендою»). Зрозуміло, князь міг познайомитися з новою вірою і в Києві, за посередництвом варягів, котрі охрестилися під час служби у Візантії, але таке хрещення не лише не давало жодних політичних переваг, але і не дозволяло на власні очі переконатися в істині обраної віри, яку руси, подібно до інших «варварських» народів, уявляли виключно в категоріях матеріального благополуччя. Проте, можливо, попереднє ознайомлення князя з християнством на кшталт *prima signatio* скандинавських конунгів все ж мало місце. Гіпотеза про оглашення Володимира в Києві дозволяє пояснити протилежні версії джерел щодо місця його хрещення. Оглашення князя в очах візантійців не надавало підстав для того, щоб вважати його християнським правителем.

Видається, що хрещення князя відбулося саме в Херсоні, після переможної для Русі військової операції – Корсунського походу. Якщо приймати обґрунтовану нами хронологію походу та облоги Корсуня в червні 987–березні/квітні 988 рр., хрещення могло статися на Великдень 8 квітня 988 р. або, що може бути більш вірогідним, в день П'ятидесятниці 27 травня того ж року. У питанні визначення святого покровителя руського князя слід враховувати синкретизм у пошануванні однойменних святих, що спостерігався, на думку сучасних дослідників, в домонгольській Русі, а також візантійську традицію давати новонаверненим

правителям хрестильні імена на честь правлячих представників імператорської династії. Василевс, таким чином, ставав своєрідним хрещеним батьком князя, що в баченні ромеїв закріплювало підлегле становище неофіта в ієрархії володарів візантійського світу.

Хрещення киян корсунськими та «царициними попами» (в Дніпрі, згідно з Начальним літописом, або Почайні, за даними Житій Володимира), ймовірно, відбулося влітку 988 р. Важливо підкреслити, що церковний місяцеслов відносить день хрещення Русі до 1 серпня, коли відбувалося мале освячення води. Перший етап релігійної реформи ознаменувало повалення головного ідола київського княжого пантеону, яке могло проводитися в Перунів день 20 липня, щоб десакралізація грізного язичницького божества виглядала більш наочною і незворотною. З цією ж метою дванадцять княжих мужів били «жезліем» прив'язаного до кінського хвоста ідола, що пересувався «по Ручаю к Днепру». В цей час люди горювали за оскверненим ідолом, оскільки «еще не бо бяху прияли святого крещенья», здійсненого дванадцять днів по тому.

Підрозділ 5.2. «Храм хрещення Володимира у Херсоні» порушує проблему відповідності письмових джерел археологічним реаліям при пошуку храму звершення таїнства.

Інформація «Корсунської легенди» щодо локалізації храму видається загалом достовірною. Хрещення відбулося на великій агорі в центрі міста, де знаходився цілий комплекс культових споруд; вірогідним місцем здійснення хрещального обряду можна вважати баптистерії хрестоподібного храму № 27 в центрі агори або розташованої поряд базиліки № 28. Хрестоподібний храм № 27, найімовірніше, був присвячений Св. Василю, тоді як базиліка № 28 мала назву на честь Св. Апостола Іакова. Інші назви храмів у різних редакціях Начального літопису, мабуть, також належали різним храмам агори. Розбіжності джерел пояснюються тим, що дружинники князя і він сам могли приймати хрещення в баптистеріях різних храмів міста, до того ж різні компартименти одного і того ж храму могли бути присвячені різним святам. На археологічних планах і кресленнях другої половини ХІХ ст. можна віднайти і залишки світських палацових будівель: «палат» князя (між базилікою № 28 і храмом № 29) та його дружини (навпроти вівтаря храму № 27), що є додатковим аргументом на користь хрещення на торговій площі Херсона. Версія О. Л. Бертъє-Делагарда та С. О. Беляєва про хрещення в єпископальному комплексі на північному сході міста (Уваровська базиліка, баптистерій № 24) суперечить письмовим джерелам; крім того, баптистерій міг припинити функціонування на кінець Х ст. внаслідок проведення поховань в його приміщенні.

Підрозділ 5.3. «Константинопольський патріархат в останній чверті Х ст. та проблема організації Київської митрополії» стосується проблеми становлення церковної структури на Русі після офіційного запровадження християнства. Обставини створення київської митрополії висвітлюються у контексті внутрішньої історії Константинопольського патріархату.

Візантійські та арабські джерела різняться у визначенні хронології перебування духовних ієрархів на Константинопольській Патріаршій кафедрі. Проте всі вони свідчать про вакантність Патріаршого престолу в 992-996 рр., у період запровадження християнства Володимиром на Русі. Слід відзначити і жорсткість

церковної політики Василя II, а також можливість порушення церковних канонів при переміщенні на київську кафедру митрополита Севастії Феофілакта.

Всупереч укоріненій в історіографії думці про боротьбу християнського та язичницького угруповань у Києві, немає підстав вважати, що християни на Русі до її офіційного хрещення наприкінці X ст. мали чітку організаційну структуру. Хрещення русів у 60-х рр. IX в. означало лише зовнішнє прийняття ними християнської атрибутики з метою встановлення більш міцних і вигідних торгових і дипломатичних зв'язків з Візантією. Ситуація змінилася після захоплення Корсуня та оформлення угоди Русі з Візантією. В угоді висвітлювалися не тільки умови надання військової підтримки василевсам Македонської династії в обмін на шлюб з їх сестрою, а й питання християнізації східнослов'янської держави. При цьому вище духовенство («митрополити і єпископи») прибуло лише «згодом» і, таким чином, не брало участь у хрещенні киян. Причиною затримки в організації митрополії могла стати церковна політика Василя II, вакантність Патріаршої кафедри в 992-996 рр. та порушення церковних канонів під час призначення першого київського митрополита. Створення митрополії на Русі завершилося до 997 р.

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження. Остання чверть X ст. ознаменувалася істотними змінами у візантійсько-руських відносинах, які стосувалися політичних, дипломатичних, військових, релігійних і культурних аспектів. Візантії вдалося надовго нейтралізувати військову загрозу з боку Русі, що стала одним з найбільш важливих зовнішньополітичних союзників імперії ромеїв. Укладення угоди між василевсом Василієм II і київським князем Володимиром Святославичем призвело до військового та політичного зближення держав. Військові контингенти русів, що застосовувалися ромеями з початку X ст., стали невід'ємною частиною імперських збройних сил і зіграли вирішальну роль в боротьбі Василя II з апостасією Варди Фоки. Хрещення князя Володимира і киян в тривалій перспективі ознаменувало прилучення Східної Європи до християнської цивілізації в її візантійському варіанті. Період 976-997 рр. став часом зміцнення зв'язків між Візантією і Руссю, переломним в історії взаємин цих держав загалом.

976-989 рр. в історії Візантії ознаменувалися тривалою громадянською війною, спричиненою протиріччям в соціальній структурі візантійської держави, боротьбою за владу угруповань, сконцентрованих навколо представників малоазійської військової знаті (Скліри, Фоки) та василевсів Македонської династії. Візантійсько-руські контакти інтенсифікувалися вже наприкінці 70-х рр. X ст., що знайшло вираження у посольстві ромеїв до Ярополка Святославича, створенні етерії піхотинців у складі збройних сил Імперії. Після вокняжіння Володимира стосунки держав знову стали ворожими.

Користаючись максимальним послабленням держави ромеїв під час апостасію Варди Фоки в 987-988 рр., руси здійснюють похід у Південно-Західну Таврику та беруть в облогу Херсон. Порівняння хронологічних даних джерел дозволило прийти до висновку, що найбільш вірогідним часом облоги Херсона слід вважати період червня-липня 987 – березня-квітня 988 рр. Військові дії почалися походом до дніпровських порогів з метою протидії печенігам, потім військо русів підійшло до Херсона (Корсуня), використовуючи традиційний водний маршрут. Висадившись в Стрілецькій бухті, руси розташувалися табором в 200-250 м від західних міських

воріт і почали штурм з західної ділянки оборонної стіни. Херсон не був підготовлений до тривалої облоги, в результаті чого довелося здійснювати доставку продуктів «шляхом земляним», що вів від замського храму Богородиці Влахернської до воріт периболу. Організувати блокаду міста вдалося після потрапляння до русів прикріпленої до стріли записки прихильника Володимира – варяга Іжберна, у хрещенні Анастаса. Взяття Херсона стало результатом вичерпання його ресурсів, припинення поставок води з водопроводу й продовольства по «земляному шляху». Захоплення міста русами супроводжувалося частковим руйнуванням і пожежами в Західному і Північному кварталах, при цьому тотального розорення міста не сталося.

Перехід від військової конфронтації до союзу стався після захоплення русами Херсона, внаслідок гострої необхідності візантійців у військовій допомозі. Укладення угоди Василя II і Володимира відбулося не пізніше літа-осені 988 р. (швидше за все, в травні-червні 988 р.). Угода передбачала відправлення військ на підтримку Василю II, особисте хрещення князя Володимира і запровадження християнства на території всієї Русі, династичний союз Русі та Візантії і наступне оформлення Руської митрополії у складі Константинопольського патріархату. Тоді ж, незабаром після хрещення «архонта росів», відбувся його шлюб з Анною Порфірогенітою, який сприяв легітимізації влади молодшого з Святославичів, підвищив міжнародний політичний престиж Русі.

Хрещення князя Володимира і киян з подальшим створенням митрополії «Росії» включило державу східних слов'ян в культурну, релігійну, почасти і політичну (в розумінні ромеїв) орбіту візантійського світу. Хрещення Володимира відбулося в Херсоні навесні 988 р. (ймовірно, на Великдень 8 квітня або П'ятидесятницю 27 травня 988 р.). Після повернення з походу князь і візантійське духовенство взяли за хрещення киян. Видається, що знищення язичницького пантеону богів і запровадження християнства в Києві відбулися влітку 988 р. (між 20 липня та 1 серпня). Створення митрополії в Києві і організаційне оформлення Церкви відбулися не пізніше 996 / 997 рр.

Таким чином, в останній чверті X ст. стався вирішальний поворот у відносинах Русі і Імперії ромеїв, що зробив вплив на міжнародне становище обох держав.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України та іноземних держав

1. Роменский А. А. Еще раз о причинах Корсунского похода Владимира Святославича / А. А. Роменский // Актуальные проблемы вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 14. – С. 46-52.
2. Роменский А. А. Русско-византийские отношения в 987-989 гг.: вариант реконструкции / А. А. Роменский // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия История. Политология. Экономика. Информатика. – 2012. – № 1(120). – Вып. 21. – С. 43-49.
3. Роменский А. А. Таинство крещения в восприятии правителей раннего средневековья (от Константина Великого к Хлодвигу и Владимиру

- Святому) / А. А. Роменский // Древности. Харьковский историко-археологический ежегодник. – 2013. – Вып. 12. – С. 94-103.
4. Роменский А. А. Тауматургия в «Повести о крещении Владимира» / А. А. Роменский // Древности. Харьковский историко-археологический ежегодник. – 2012. – Вып. 11. – С. 76-86.
 5. Роменський О. О. До питання про «Пам'ять і похвалу князеві Володимирі» Іакова Мніха / О. О. Роменський // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, 2012. – С. 39-50.
 6. Роменський О. О. «Злі та добрі жінки» Володимира Святого: до пояснення літописного сюжету про женолюбство Хрестителя Русі / О. О. Роменський // Київська старовина. – 2012. – Вип. 4. – С. 3-15.
 7. Роменський О. О. "Пам'ять і похвала князеві Володимирі" Іакова Мніха: питання походження та хронології / О. О. Роменський // Вісник Черкаського університету. – 2012. – Вип. № 22 (235). Серія «Історичні науки». – С. 126-133.
 8. Роменський О. О. Час та обставини виникнення Руської митрополії в контексті місіонерської діяльності візантійців у Східній Європі / О. О. Роменський // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Історичні науки. – 2013. – Т. 23. На пошану проф. С. А. Копилова. – С. 199-212.
 9. Сорочан С. Б., Роменский А. А. Корсунский поход и Херсон XI в.: к завершению научного проекта / С.Б. Сорочан, А. А. Роменский // Византийский временник. – М., 2013. – Т. 72. – С. 322–332.

Статті у збірках наукових праць, матеріали і тези конференцій

10. Роменский А. А. К вопросу о гипотетическом греческом источнике «Корсунской легенды» в Повести временных лет и Житиях князя Владимира / А. А. Роменский // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 61-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В. Н. Каразіна, 25 квітня 2008 р.). – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 244-245.
11. Роменский А. А. К вопросу о хронологии Корсунского похода князя Владимира / А. А. Роменский // Классическая и византийская традиция. 2009. – Белгород: Издательство БелГУ, 2009. – С. 181-183.
12. Роменский А. А. Византийско-русские переговоры 987 – 988 гг.: попытка реконструкции / А. А. Роменский // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2010» / [отв. ред. И.А. Алешковский, П.Н. Костылев, А.И. Андреев, А.В. Андриянов]. – М.: МАКС Пресс, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2010/History/Роменский.pdf
13. Роменский А. А. Лев Диакон о походе «тавроскифов» на Херсон (попытка нового прочтения) / А. А. Роменский // Кондаковские чтения – III. Человек и

эпоха: античность – Византия – Древняя Русь. – Белгород: Издательство Белгородского государственного университета, 2010. – С. 245-250.

14. Роменский А. А. «Память и похвала» Иакова мниха: источники и время составления / А. А. Роменский // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 63-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В. Н. Каразіна, 23 квітня 2010 р.). – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 299-300.
15. Роменский А. А. Византийцы о крещении Владимира: загадка молчания / А. А. Роменский // Классическая и византийская традиция – 2011. Материалы V Международного научного семинара. – Белгород: Издательство БелГУ, 2011. – С. 114-120.
16. Роменский А. А. К дискуссии о месте крещения князя Владимира / А. А. Роменский // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2011» / [отв. ред. А. И. Андреев, А.В. Андриянов, Е. А. Антипов, М. В. Чистякова]. – М.: МАКС Пресс, 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2011/structure_15_1256.htm
17. Роменский А. А. «Крести же ся в Корсуни...» (летописная топография и археологические данные о месте крещения князя Владимира) / А. А. Роменский // Белгородский диалог – 2011. Проблемы российской и всеобщей истории: Сборник избранных научных трудов междунар. науч. конф. студентов, магистрантов и аспирантов / [редкол.: С. Н. Прокопенко (отв. ред.) и др.]. – Белгород: ГиК, 2011. – С. 86-90.
18. Роменский А. А. Проложные жития князя Владимира: источники и структура / А. А. Роменский // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 64-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В. Н. Каразіна, 22 квітня 2011 р.). – Харків: Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – С. 312-313.
19. Роменский А. А. Русы у стен Корсуни / А. А. Роменский // Проблемы истории и культуры средневекового общества: Тезисы докладов XXX Всероссийской конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Курбатовские чтения». – Санкт-Петербург: КультИнформпресс, 2011. – С. 167-170.
20. Роменський О. О. До питання про русько-візантійські відносини в 987-989 рр. // Шості Богданівські читання : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Зб. наук. праць / [редкол.: В. Масненко, Ю. Присяжнюк, В. Гарнага та ін.]. – Черкаси: Вертикаль, 2011. – С. 168-170.
21. Роменський О. О. «Пам'ять і похвала князю Володимирі» як історичне джерело / О. О. Роменський // Дні науки історичного факультету-2011. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції молодих учених, присвяченої 20-річчю Незалежності України (28 – 29. 04. 2011). – К., 2011. – Вип. IV. – Частина 5. – С. 29-30.
22. Роменский А. А. Первые контакты росов и херсонитов: к интерпретации сведений Житий Свв. Стефана Сурожского и Георгия Амастридского / А. А. Роменский // Классическая и византийская традиция – 2012. Материалы

- VI Международной научной конференции. – Белгород: Издательство БелГУ, 2012. – С. 110-113.
23. Роменский А. А. Становление Русской Церкви в контексте русско-византийских отношений конца X в. / А. А. Роменский // Проблемы истории и культуры средневекового общества. Тезисы докладов XXXI Всероссийской конференции «Курбатовские чтения». – СПб.: КультИнформПресс, 2012. – С. 74-77.
 24. Роменский А. А. Крещение князя Владимира в трудах историков XVIII в. / А. А. Роменский // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 65-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В. Н. Каразіна, 20 квітня 2012 р.) / [гол. ред. Д. В. Миколенко]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – С. 58-59.
 25. Роменський О. О. Візантія і Русь в українському вимірі / О. О. Роменський // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1006. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки». – Вип. 15. – С. 141-150.
 26. Роменский А. А. Оглашение князя Владимира: миф или реальность? / А. А. Роменский // Проблемы истории и археологии Украины. Материалы VIII Международной научной конференции. – Харьков: ООО «НТМТ», 2012. – С. 89.
 27. Роменський О. О. Анна Порфірогеніта: штрихи до портрета візантійської принцеси та руської княгині / О. О. Роменський // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Національний університет імені І. Огієнка, 2012. – Вип. 3. – С. 26-37.
 28. Роменский А. А. Апостасии 976-989 гг. в Византии и крещение Руси: к вопросу о хронологии и обстоятельствах оформления военно-политического союза росов и ромеев / А. А. Роменский // II Бахчисарайские научные чтения памяти Е. В. Веймарна. Тезисы докладов и сообщений Международной научной конференции (Бахчисарай, 3-7 сентября 2013 г.). – Симферополь: Антиква, 2013. – С. 40-41.
 29. Роменский А. А. Варда Фока и Василий II: к вопросу о борьбе за власть в Византии в 987-989 гг. / А. А. Роменский // Кондаковские чтения IV: античность – Византия – Древняя Русь. – Белгород: Издательство БелГУ, 2013. – С. 85-89.
 30. Роменский А. А. Иоанн Торник на службе василевса Василия II Болгаробойцы (по данным Жития Иоанна и Евфимия) / А. А. Роменский // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 66-ї Міжнародної наукової конференції молодих вчених (ХНУ імені В. Н. Каразіна, 26 квітня 2013 р.) / [гол. ред. Д. В. Миколенко]. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – С. 88-89.
 31. Роменский А. А. Византийские инсигнии и царский титул князя Владимира: реальность или историографический миф? / А. А. Роменский // Византия и византийское наследие в России и в мире. Тезисы докладов XX Всероссийской научной сессии византистов. Москва, 3–6 июня 2013 г. – М.: Издательство Московского университета, 2013. – С. 229-232.

32. Роменський О. О. Хрещені роси очима візантійців / О. О. Роменський // Софія Київська. Візантія. Русь. Україна / [відп. ред. д. іст. наук, проф. Ю.А. Мицик]; упоряд. Д.С. Гордієнко, В.В. Корнієнко. – К.: Інститут української археографії та джерелознавства НАНУ, 2013. – Вип. 3: Збірка наукових праць, присвячена 150-літтю з дня народження Єгора Кузьмича Редіна (1863–1908). – С. 509-522.
33. Роменський О. О. Свідчення Хроніки Продовжувача Феофана про хрещення росів у контексті місіонерської діяльності візантійців у Східній Європі / О. О. Роменський // Церква–наука–суспільство: питання взаємодії. Матеріали Одинадцятій Міжнародної наукової конференції (29–31 травня 2013 р.). – К.: Нац. Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2013. – С. 107-109.
34. Роменский А. А. Византийские источники о Крещении Руси / А. А. Роменский // Віра і розум. Богословсько-філософський журнал. – 2013. – № 7. – С. 75-82.
35. Роменский А. А. «Когда пал Херсонес?» К вопросу о ключевом моменте в хронологии русско-византийских отношений конца X в. / А. А. Роменский // Ῥωμαίος. Сборник статей к 60-летию проф. С. Б. Сорочана. – Харьков: Майдан, 2013. – С. 310-328 (Нартекс. Byzantina Ucrainensia. – Т. 2).
36. Роменский А. А. Крещение «нового Константина» на западе и востоке Европы: король Хлодвиг-князь Владимир / А. А. Роменский // Древнее Причерноморье. – 2013. – Вып. 10. – С. 526-532.

АНОТАЦІЯ

Роменський О. О. Русь у зовнішній політиці Візантії в останній чверті X ст. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2014.

У дисертації проведено дослідження русько-візантійських відносин в останній чверті X ст. (976–997) – періоді, що ознаменував докорінні зміни у стосунках двох держав. Дослідження базується на різних типах та видах джерел – письмових (нарративних та документальних), сфрагістичних, нумізматичних, зображальних, археологічних, висвітлено основні концепції дослідників XVIII – початку XXI ст. Проаналізовано внутрішньополітичну ситуацію в Візантії (апостасії 976–989 рр.) та їх вплив на зовнішню політику Імперії. Визначено дату Хрисопольської битви військ Василя II та Варди Фоки як *terminus ante quem* оформлення союзу русів та візантійців – березень 989 р.

Встановлено, що Корсунський похід князя Володимира був спричинений прагненням контролю над Балтійсько-Чорноморським шляхом «із Варяг у Греки», закріпленням прав та привілеїв верхівки русів у торгівлі й дипломатичних відносинах з Візантією. Визначено хронологію Корсунського походу, тривалість облоги Херсона з червня 987 по березень 988 р. Спростовано точку зору про

порушення Візантією матримоніальної угоди з Руссю. Проаналізовано зміст та обставини укладення русько-візантійського договору, запропоновано його датування навесні-влітку 988 р. Простежено дипломатичне та політичне значення шлюбу принцеси Анни з Володимиром. Підтвержено думку про хрещення й шлюб князя у Херсоні на великій агорі, встановлено дату – на Великдень чи П'ятидесятницю 988 р. Обґрунтовано час хрещення киян між 20 липня та 1 серпня 988 р. Затримка у створенні митрополії на Русі пов'язується із церковною політикою Василя II, вакантністю Константинопольської патріаршої кафедри.

Ключові слова: Візантія, Русь, Херсон, Володимир, Корсунський похід, Василь II, візантійсько-руські відносини, Хрещення Русі, створення митрополії.

АННОТАЦІЯ

Роменский А. А. Русь во внешней политике Византии в последней четверти X в. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Харьков, 2014.

В диссертации исследуются русско-византийские отношения в последней четверти X в. (976-997) – периоде, который ознаменовался кардинальными изменениями во внешней политике двух государств. Исследование базируется на различных типах и видах источников – письменных (нарративных и документальных), сфрагистических, нумизматических, изобразительных, археологических, освещены основные историографические концепции XVIII – начала XXI вв. Проанализированы внутривизантийская ситуация в Византии (апостасии 976-989 гг.) и ее влияние на внешнюю политику Империи. Предложена периодизация гражданской войны – событий 976–989 гг. в Византии: 1) 976-979 гг. – начало гражданской войны, первый апостасий Варды Склира; 2) 979-986 гг. – этап политического противостояния, подготовки нового вооруженного конфликта; 3) декабрь 986 г. – август/сентябрь 987 г. – новый виток вооруженной борьбы, временная консолидация сил Склиров и Фок; 4) август/сентябрь 987 г. – 13 апреля 989 г. – кульминация гражданской войны (апостасий Варды Фоки); 5) апрель-октябрь 989 г. – затухание гражданской войны, поражение военной знати. Определена дата Хрисопольской битвы войск Василия II и Варды Фоки как *terminus ante quem* оформления союза русов и византийцев – март 989 г.

Ключевым аспектом византийско-русских отношений этого периода следует признать момент их перехода от военного противостояния к мирному соглашению, в связи с чем особое значение приобретают причины, хронология, ход событий во время войны Руси с Византией в Юго-Западной Таврике (Корсунского похода князя Владимира). Установлено, что Корсунский поход князя Владимира был вызван стремлением контролировать Балтийско-Черноморский путь «из Варяг в Греки», закреплением прав и привилегий верхушки русов в торговле и дипломатических отношениях с Византией. В то же время не представляются обоснованными гипотезы о намерении присоединения территорий Херсона и Климата к Руси,

поскольку их аннексия не отвечала возможностям, да и потребностям древнерусского государства.

Определены хронология Корсунского похода, продолжительность осады Херсона с июня 987 по март 988 г. Распространенные в историографии датировки взятия Херсона 989 г. / до 16 декабря 988 г., основанные на интерпретации данных об «огненных столбах» и комете в «Истории» Льва Диакона, не находят подтверждения. «Огненные столбы», вероятно, были не полярным сиянием, а следствием горения газовых факелов – гидратов метана – в Черном море. Военные действия начались походом к днепровским порогам с целью противодействия печенегам, затем войско русов подошло к Херсону, используя традиционный водный маршрут. Высадившись в Стрелецкой бухте, русы расположились лагерем в 200-250 м от западных городских ворот и начали осадные действия с западного участка оборонительной стены.

Выдвинута гипотеза о тождестве Ижберна и Анастаса (двойном, языческом и христианском, именах варяга). Опровергнута точка зрения о нарушении Византией матримониального соглашения с Русью. Проанализировано содержание и обстоятельства заключения русско-византийского соглашения, предложена его датировки весной-летом 988 г. Прослежены дипломатическое и политическое значение брака принцессы Анны с Владимиром. Обосновано мнение о крещении и браке князя в Херсоне на большой агоре, установлена дата крещения – на Пасху или Пятидесятницу 988 г. Обосновано время крещения киевлян между 20 июля и 1 августа 988 г. Задержка в создании митрополии на Руси связывается с церковной политикой Василия II, вакантностью Константинопольской патриаршей кафедры.

В последней четверти X в. произошел решающий поворот в отношениях Руси и Империи ромеев, оказавший влияние на международное положение обоих государств. Этапными событиями, приведшими к этому повороту, следует считать Корсунский поход 987-988 гг., заключение соглашения с Византией весной-летом 988 г., крещение Владимира и последующую организацию митрополии.

Ключевые слова: Византия, Русь, Херсон, Владимир, Корсунский поход, Василий II, византийско-русские отношения, Крещение Руси, создание митрополии.

ABSTRACT

Romensky O. O. Rus' in the Foreign Policy of Byzantium in the Last Quarter of the 10th Century. – Manuscript.

A Thesis for the Academic Degree of Master of Historical Sciences, speciality 07.00.02 – World History. – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2014.

The dissertation investigates the Rus'-Byzantine relations in the last quarter of the tenth century. (976-997) – the period, which was marked by cardinal changes in the foreign policy of the two states. The study is based on the different types and kinds of sources: written (narrative and documentary) ones, sfragistic, numismatic, visual, archaeological. Major historiographical concept of XVIII – beginning of XXI century are revealed. The political situation in Byzantium (apostasies of 976-989 A.D.) and its influence on the foreign policy of the Empire are analyzed. The date of the Chrisopolis

battle between the troops of Basil II and Bardas Phocas as a terminus ante quem of the formation of union Rus and Byzantines is established – March 989.

Prince Vladimir Korsun campaign was caused by the desire of control over the Baltic-Black Sea route "from the Varangians to the Greeks", securing the rights and privileges of the ruling classes of Ruses in trade and diplomatic relations with Byzantium. The chronology of Korsun campaign, the duration of the siege of Cherson from June to March 987-988 is defined. The view about an inappropriate Byzantium matrimonial agreements with Rus' is refuted. The contents and circumstances of conclusion of Rus'-Byzantine agreement pointed out. Offered its dating in the spring and summer of 988. The diplomatic and political significance of the marriage of Princess Anna with Vladimir is studied. The opinion of the baptism and marriage of the prince in Cherson large agora is grounded. The date of the Vladimir's baptism – at Easter or Pentecost 988 is established. The baptism of Kiev citizens between 20 July and 1 August 988 is substantiated. The delay in the establishment of the metropolis in Rus' is associated with the church policy of Basil II and vacant Constantinople Patriarch's cathedra.

Keywords: Byzantium, Rus', Cherson, Vladimir, Korsun Campaign, Basil II, the Byzantine-Rus' Relations, the Baptism of Rus', the Creation of the Metropolis.

Відповідальний за випуск: доктор історичних наук, професор
Сорочан Сергій Борисович

Підписано до друку 30.01.2015. Формат 60×84 1/16.
Папір офсетний. Друк. цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 примірників.
Замовлення №1189.

Надруковано у друкарні ФОП Тарасенко В. П.
Свідоцтво № 24800170000043751 від 21.02.2002 р.
61124, м. Харків, вул. Зернова, 6/267.